

A d-mező elemei

Periodic Table of the Elements

GROUP 1																		18
1	2											13	14	15	16	17	2	
1 H 1.0079												5 B 10.811	6 C 12.011	7 N 14.007	8 O 15.999	9 F 18.998	10 Ne 20.180	
3 Li 6.941	4 Be 9.0122											13 Al 26.982	14 Si 28.086	15 P 30.974	16 S 32.066	17 Cl 35.453	18 Ar 39.948	
11 Na 22.990	12 Mg 24.305	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12							
19 K 39.098	20 Ca 40.078	21 Sc 44.956	22 Ti 47.867	23 V 50.942	24 Cr 51.996	25 Mn 54.938	26 Fe 55.845	27 Co 58.933	28 Ni 58.693	29 Cu 63.546	30 Zn 65.39	31 Ga 69.723	32 Ge 72.61	33 As 74.922	34 Se 78.96	35 Br 79.904	36 Kr 83.80	
37 Rb 85.468	38 Sr 87.62	39 Y 88.906	40 Zr 91.224	41 Nb 92.906	42 Mo 95.94	43 Tc 98.906*	44 Ru 101.07	45 Rh 102.91	46 Pd 106.42	47 Ag 107.87	48 Cd 112.41	49 In 114.82	50 Sn 118.71	51 Sb 121.76	52 Te 127.60	53 I 126.90	54 Xe 131.29	
55 Cs 132.91	56 Ba 137.33	57 La 138.91	72 Hf 178.49	73 Ta 180.95	74 W 183.84	75 Re 186.21	76 Os 190.23	77 Ir 192.22	78 Pt 195.8	79 Au 196.97	80 Hg 200.59	81 Tl 204.38	82 Pb 207.2	83 Bi 208.98	84 Po 209.98*	85 At 209.99*	86 Rn 222.02*	
87 Fr 223.02	88 Ra 226.03*	89 Ac 227.03	104 Rf (261)	105 Db (262)	106 Sg (266)	107 Bh (262)	108 Hs (269)	109 Mt (266)	110 (273)	111 (272)	112 (294)							

★Lanthanide series

58 Ce 140.12	59 Pr 140.91	60 Nd 144.24	61 Pm 146.92*	62 Sm 150.36	63 Eu 151.96	64 Gd 157.25	65 Tb 158.93	66 Dy 162.50	67 Ho 164.93	68 Er 167.26	69 Tm 168.93	70 Yb 173.04	71 Lu 174.97
---------------------------	---------------------------	---------------------------	----------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------	---------------------------

▲Actinide series

90 Th 232.04*	91 Pa 231.04*	92 U 238.03	93 Np 237.05*	94 Pu 239.05*	95 Am 241.06*	96 Cm 244.06*	97 Bk 249.08*	98 Cf 252.08*	99 Es 252.08*	100 Fm 257.10*	101 Md 258.10*	102 No 259.10*	103 Lr 262.11*
----------------------------	----------------------------	--------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------

A d-mező elemei

Elem	Sc	Ti	V	Cr	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn
Elektronkonfiguráció [Ar]...	$3d^1 4s^2$	$3d^2 4s^2$	$3d^3 4s^2$	$3d^5 4s^1$	$3d^5 4s^2$	$3d^6 4s^2$	$3d^7 4s^2$	$3d^8 4s^2$	$3d^{10} 4s^1$	$3d^{10} 4s^2$
Sűrűség [g/cm ³]	3,2	4,5	6,0	7,1	7,4	7,9	8,7	8,9	8,9	7,1
Olvadáspont [K]	1673	1950	2190	2176	1517	1812	1768	1728	1356	693
Forráspont [K]	2750	3550	3650	2915	2314	3160	3150	3110	2855	1181

Forráspontok

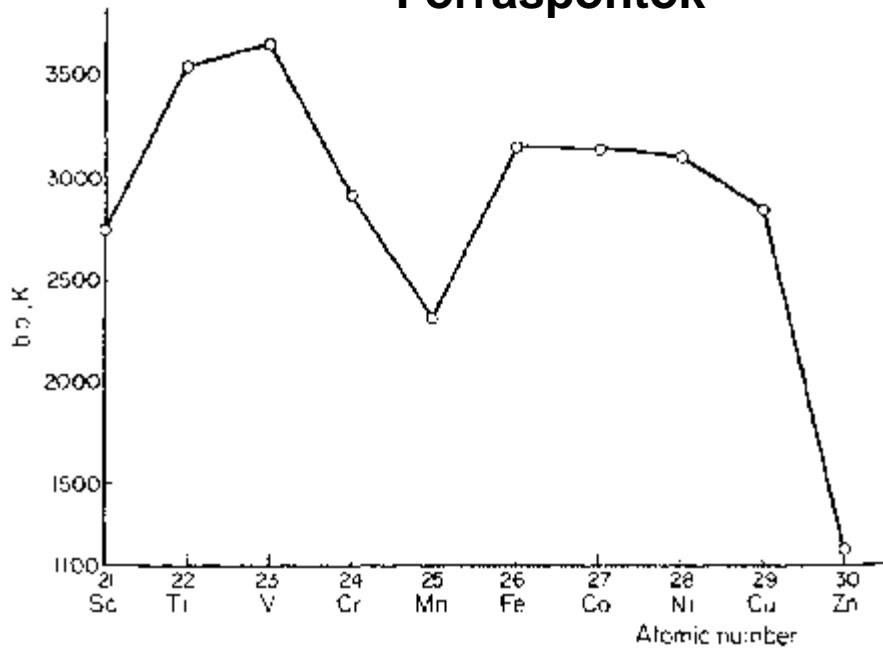
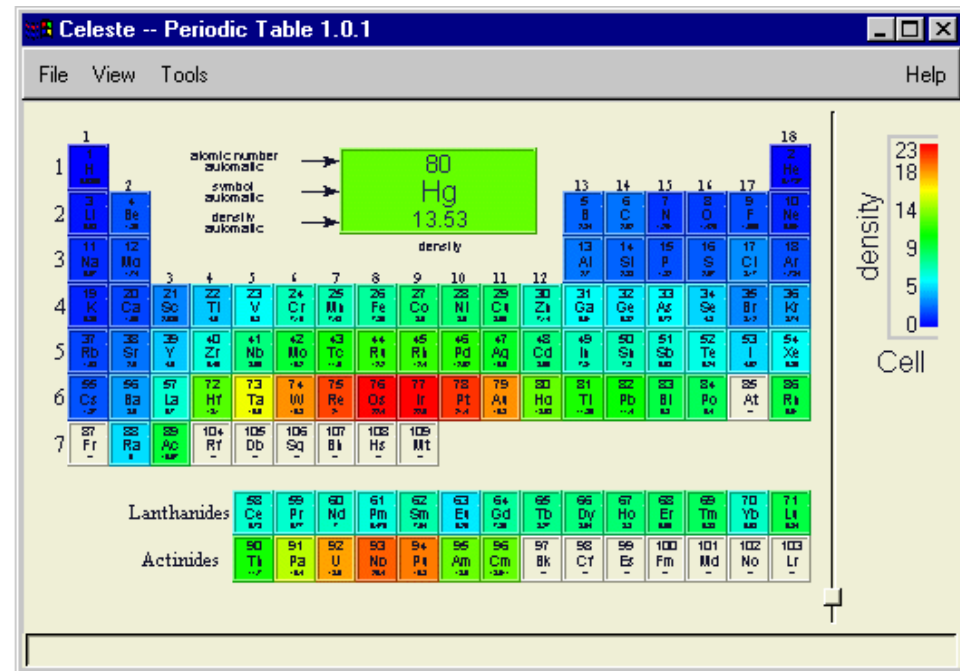

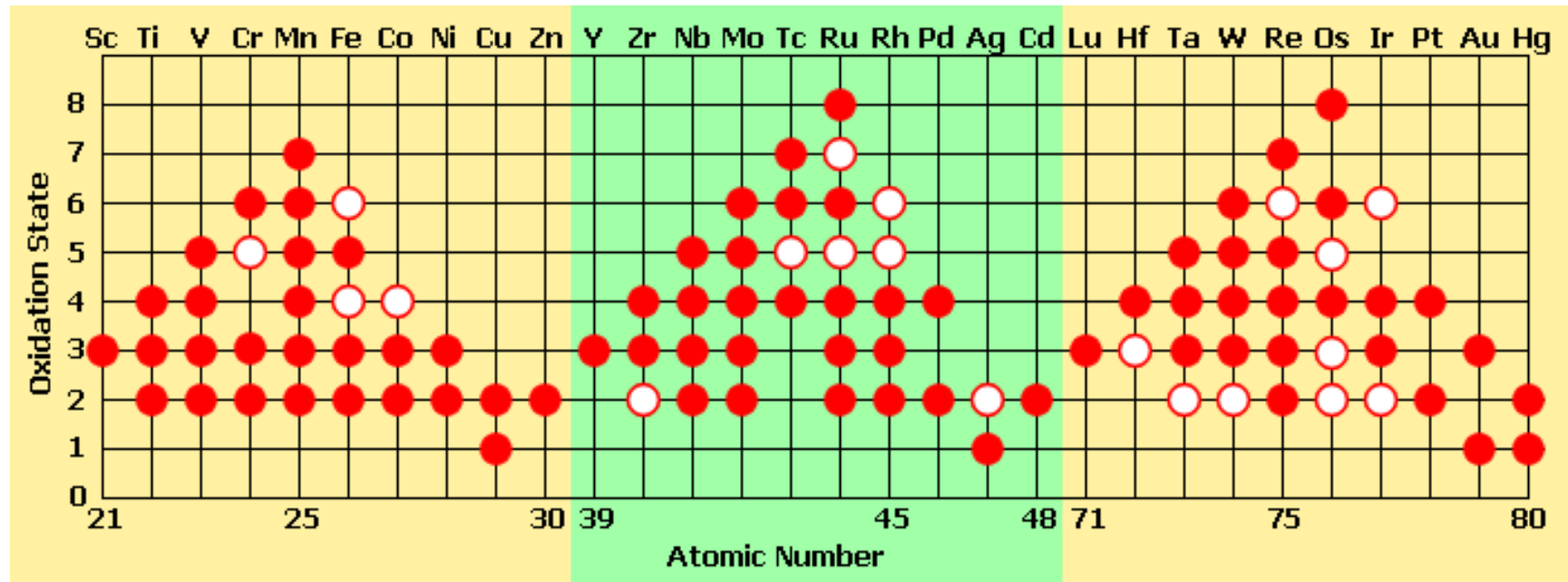
Figure 13.1 Graph of b.p. against atomic number for the first transition series

Sűrűség

A d-mező elemei

Jellemző oxidációs számok

Szkandium, Ittrium, Lantán, Aktínium

20.1. táblázat. A 3. csoport elemeinek néhány tulajdonsága.

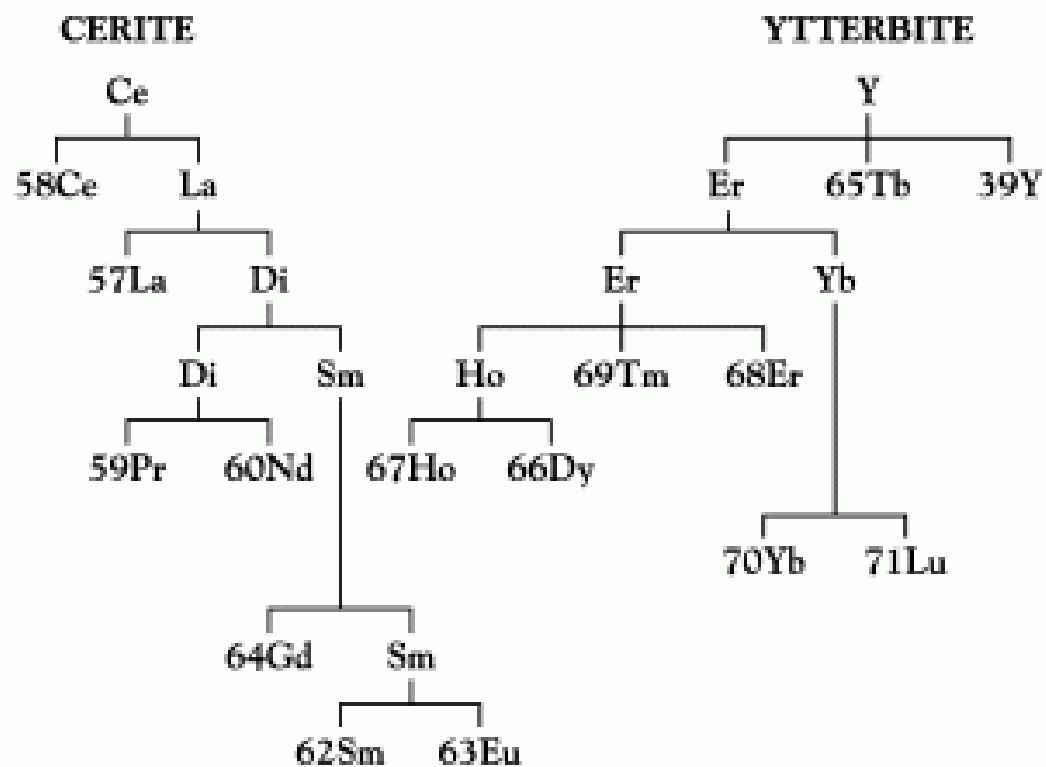
Forrás: Greenwood-Earnshaw: Az elemek kémiája

Tulajdonság	Sc	Y	La	Ac
Rendszám	21	39	57	89
Természetes izotópok száma	1	1	2	(2)
Relatív atomtömeg	44,955910(9)	88,90585(2)	138,9055(2)	227,0278 ^(a)
Elektronkonfiguráció	[Ar]3d ¹ 4s ²	[Kr]4d ¹ 5s ²	[Xe]5d ¹ 6s ²	[Rn]6d ¹ 7s ²
Elektronegativitás	1,3	1,2	1,1	1,1
Fématom sugár (<i>N</i> = 12) (pm)	162	180	187	–
Ionsugár (<i>N</i> = 6) (pm)	74,5	90,0	103,2	112
$E^\circ(M^{3+} + 3e = M(s))(V)$	–2,03	–2,37	–2,37	–2,6
Olvadáspont (°C)	1539	1530	920	817
Forráspont (°C)	2748	3264	3420	2470
Olvadáshő (kJ·mol ^{–1})	15,77	11,5	8,5	(10,5)
Párolgáshő (kJ·mol ^{–1})	332,71	367	402	(293)
Atomizációs hő (kJ·mol ^{–1})	376 (±20)	425 (±8)	423 (±6)	–
Sűrűség (20°C) (g·cm ^{–3})	3,0	4,5	6,17	–
Fajlagos ellenállás (20°C) (μohm·cm)	50–61	57–70	57–80	–

^(a) Ez a legnagyobb felezési idejű izotópra (²²⁷Ac) vonatkozó érték

Felfedezés: Sc: 1879 Nilsen (név Skandináviáról), tiszta előállítás 1960(!)
 Y: 1794 Gadolin (név Ytterby svéd városról), eá: 1828 Wöhler
 La: 1824 Mosander, eá: 1923 (név: a görög „rejtőzködő” szóból)
 Ac: 1899 Debierne (uránérből, radioaktív: 21,77 év felezési idő)

SEPARATION OF THE LANTHANIDES (1794-1907)

<http://acswebcontent.acs.org/landmarks/landmarks/rareearth/therareearths.html>

Szkandium, Ittrium, Lantán, Aktínium

Előfordulás: Nem ritkák, de kevésbé koncentráálódtak
Ásványok

Thortveitit $(\text{Sc}, \text{Y})_2\text{Si}_2\text{O}_7$

Gadolinit $\text{Y}_2\text{FeBe}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$

Monazit $(\text{Ce}, \text{La}, \text{Nd}, \text{Th})\text{PO}_4$

Bastnaezit $(\text{Ce}, \text{La}, \text{Nd}, \text{Th})\text{CO}_3\text{F}$

Felhasználás:

Sc: lézerkristályok

Y: lézerkristályok (Pl. YAG: $\text{Y}_3\text{Al}_5\text{O}_{12}$), magas hőmérsékletű szupravezetők

TV képernyők vörös színe

La: nagy törésmutatójú üvegek

<http://www.polcirkelsten.com/Utst%E4llning-Ruotevare-jmk-mineral.htm>

Titán, Cirkónium, Hafnium

21.1 táblázat. A 4. csoport elemeinek fontosabb jellemzői.

Tulajdonság	Ti	Zr	Hf
Rendszám	22	40	72
A természetes izotópok száma	5	5	6
Atomtömeg	47,867(1)	91,224(2)	178,49(2)
Elektronkonfiguráció	[Ar]3d ² 4s ²	[Kr]4d ² 5s ²	[Xe]4f ¹⁴ 5d ² 6s ²
Elektronegativitás	1,5	1,4	1,3
Fématomsugár (pm)	147	160	159
Ionsugár (<i>N</i> = 6)(pm)			
M(IV)	60,5	72	71
M(III)	67,0	–	–
M(II)	86	–	–
Olvadáspont (°C)	1667	1857	2222 (vagy 2467)
Forráspont (°C)	3285	4200	4450
Olvadáshő (kJ·mol ⁻¹)	18,8	19,2	(25)
Párolgáshő (kJ·mol ⁻¹)	425(±11)	567	571(±25)
Atomizációshő (kJ·mol ⁻¹)	469(±4)	612(±11)	611(±17)
Sűrűség (25 °C) (g·cm ⁻³)	4,50	6,51	13,28
Fajlagos ellenállás (20 °C) (μohm·cm)	42,0	40,0	35,1

Felfedezés: Ti: 1791 és 94 Gregor és Klaproth, előállítás: 1825 Berzelius

Zr: 1789: Klaproth , eá: 1824 Berzelius

Hf: 1922 Coster és Hevesy György (név: Koppenhága latin neve után)

Titán, Cirkónium, Hafnium

Előfordulás: Nem ritkák, Ti a 9. leggyakoribb elem a földkéregben!

Ásványok

Ilmenit FeTiO_3

rutil TiO_2

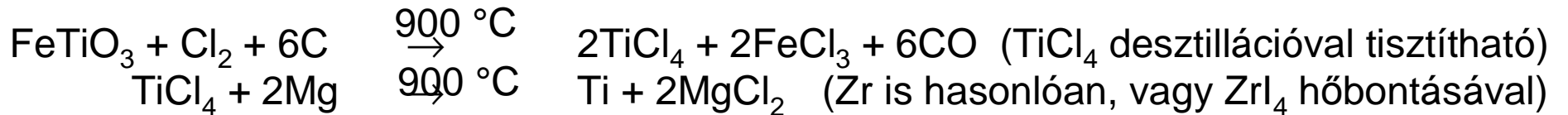

zirkón ZrSiO_4
(alvit Hf-tart.)

baddeleyit (bedeliit) ZrO_2

Előállítás:

Felhasználás, vegyületek:

Ti: nagy szilárdságú fém, korrózióval szemben ellenálló → ötvöző, szerkezeti anyag

TiO₂: fehér festék

TiCl₄: Levegőn hidrolizál, AlR₃-mal együtt katalizátorként használják

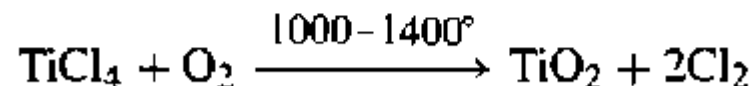
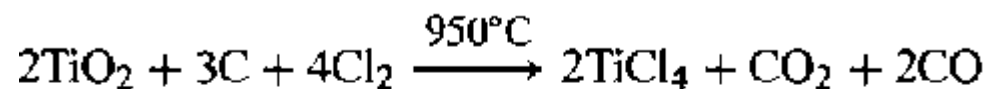

Titán, Cirkónium, Hafnium

A világ TiO₂ termelése

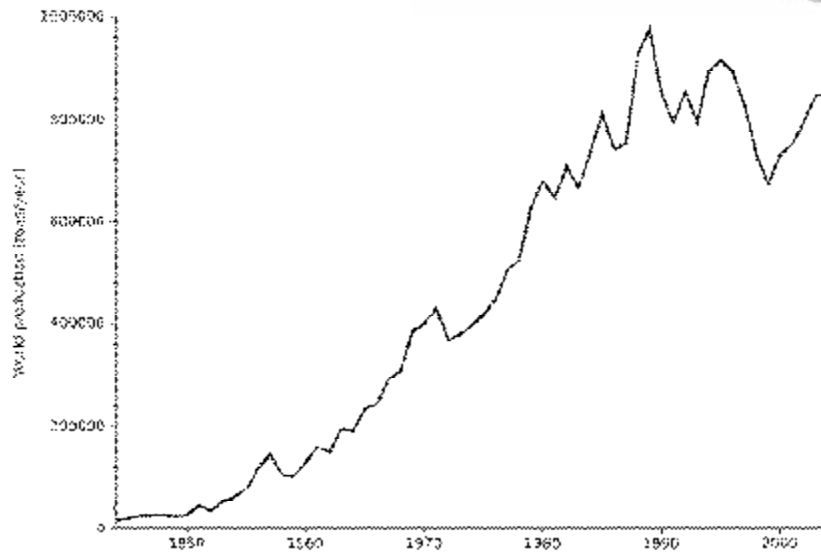
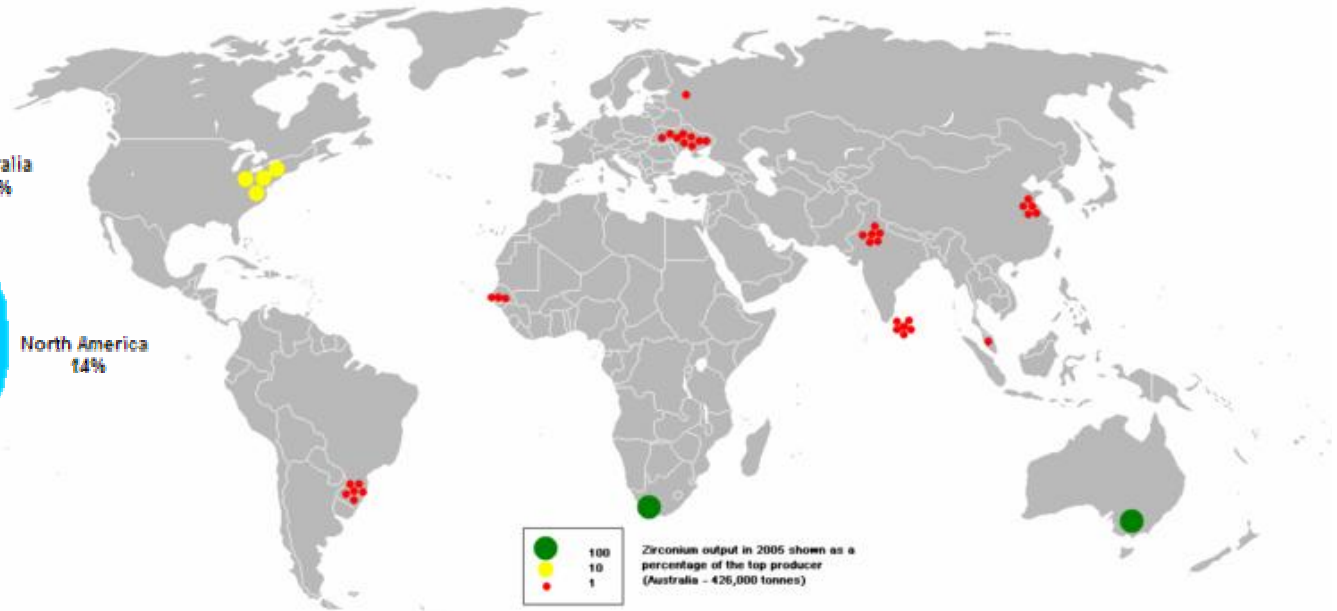
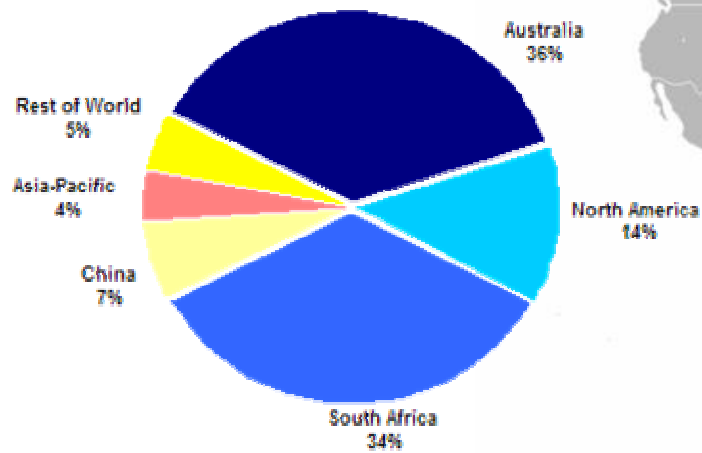
Table A Annual world production of TiO₂

Year	1925	1937	1975	1993
TiO ₂ /tonnes	5000	100 000	2 000 000	3 730 000

Zirkónium-gyártás

Felhasználás:

Zr: korrozióálló bevonatok/ötvözetek

ZrO₂: kerámia, optikai elemek, kemencék, műfog

ZrCl₄: katalizátor

Vanádium, Nióbium, Tantál

22.1. táblázat. Az 5. csoport elemeinek néhány tulajdonsága.

Tulajdonság	V	Nb	Ta
Rendszám	23	41	73
A természetes izotópok száma	2	1	2
Atomtömeg	50,9415(1)	92,90638(2)	180,9479(1)
Elektronkonfiguráció	[Ar]3d ³ 4s ²	[Kr]4d ³ 5s ²	[Xe]4f ¹⁴ 5d ³ 6s ²
Elektronegativitás	1,6	1,6	1,5
Fématomsugár (<i>N</i> =12, pm)	134	146	146
Ionsugár (<i>N</i> = 6, pm)			
V	54	64	64
IV	58	68	68
III	64	72	72
II	79	–	–
Olvadáspont (°C)	1915	2468	2980
Forráspont (°C)	3350	4758	5534
Olvadáshő (kJ·mol ⁻¹)	17,5	26,8	24,7
Párolgáshő (kJ·mol ⁻¹)	459,7	680,2	758,2
Atomizációs hő (egyatomos gáz) (kJ·mol ⁻¹)	510(±29)	724	782(±6)
Sűrűség (20 °C) (g·cm ⁻³)	6,11	8,57	16,65
Fajlagos ellenállás (20 °C) (μohm·cm)	-25	-12,5	(12,4)

Felfedezés: V: 1830 Sefström (név Vanadis istennőről), előállítás: 1867 Roscoe

Ta: 1802 Ekeberg, 1844 Rose

Nb: 1802 Ekeberg, 1844 Rose

(Ekeberg a Nb-ot és a Ta-t egy új elemnek hitte)

Vanádium, Nióbbium, Tantal

Ásványok

patronit, VS_4

vanadinit, $PbCl_2 \cdot 3Pb_3(VO_4)_2$

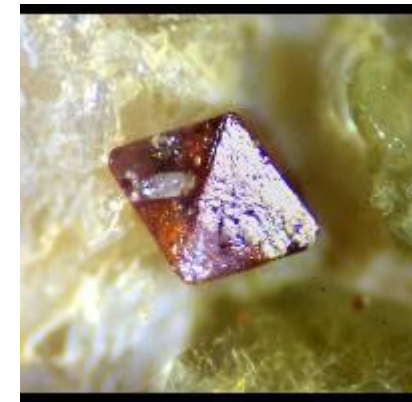
columbit $(Fe,Mn)(Nb,Ta)_2O_6$
tantalit $(Fe,Mn)Ta_2O_6$

Felhasználás:

V: ötvöző (V_4C_3 magas hőmérsékletet bíró acélok, rugók)

V_2O_5 : kénsavgyártásban katalizátor

Nb, Ta: szupravezető mágnesek, ötvözők

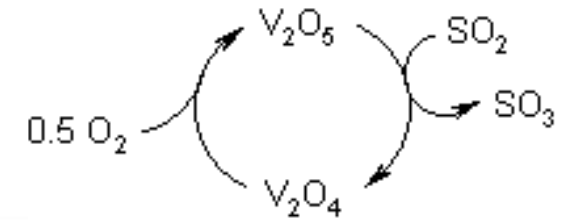
piroklór
 $(Ca,Na)_2Nb_2O_6(OH,F)$

Vanádium, Nióbium, Tantal

22.3. táblázat. A fémek 5. csoportjának oxidjai.

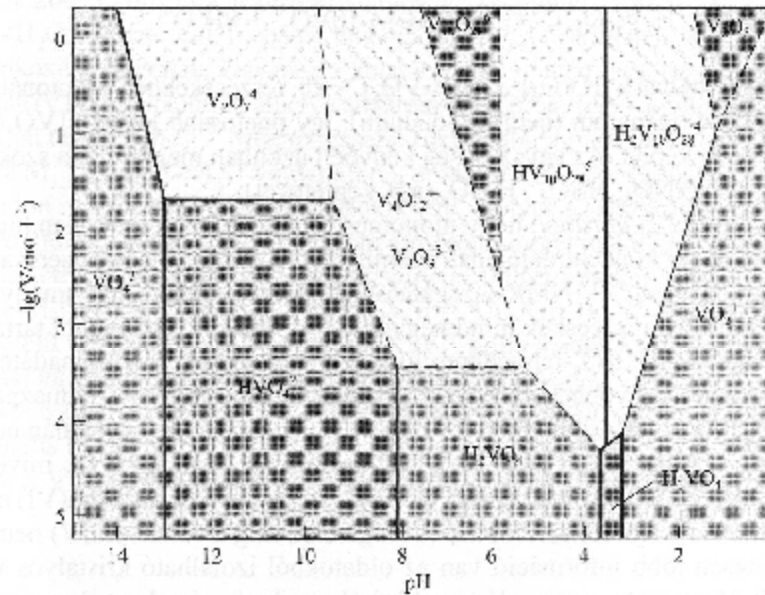
Oxidációs állapot	+5	+4	+3	+2
V	V_2O_5	VO_2	V_2O_3	VO
Nb	Nb_2O_5	NbO_2	–	NbO
Ta	Ta_2O_5	TaO_2	–	(TaO)

Kénsavgyártás V_2O_5 katalizátor

Vegyes összetételű fázisok is ® sokféle összetételű oxidok

Vanadátok, polivanadátok

22.2. ábra. A különböző vanadát- és polivanadát-részecskék előfordulása a pH és a teljes vanádiumkoncentráció függvényében.

Vanádium, Nióbbium, Tantál

22.4. táblázat. A vanádium, nióbbium és tantál szulfidjai.

V_3S	$Nb_{21}S_8$	Ta_6S	V_2S_3	–	–
–	–	Ta_2S	V_5S_8	$Nb_{1+x}S_2$	$Ta_{1+x}S_2$
V_3S^4	–	–	–	NbS_2	TaS_2
VS	NbS_{1-x}	TaS	–	NbS_3	TaS_3
V_7S_8	–	–	VS_1	–	–
V_3S_4	Nb_3S_4	–			

22.5. táblázat. A vanádium, nióbbium és a tantál szelenidjei és telluridjai.

V_2Se	–	–	–	–	–
V_5Se_4	Nb_5Se_4	–	V_5Te_4	Nb_5Te_4	–
VSe	$NbSe$	–	VTe_{1+x}	–	$TaTe$
V_7Se_8	–	–	–	–	–
V_3Se_2	Nb_3Se_4	–	V_3Te_4	Nb_3Te_4	–
(V_2Se_3)	Nb_2Se_3	Ta_2Se_3	V_2Te_3	–	–
V_5Se_8	–	–	V_5Te_8	–	–
–	$Nb_{1+x}Se_2$	$Ta_{1+x}Se_2$	$V_{1+x}Te_2$	$Nb_{1+x}Te_2$	$Ta_{1+x}Te_2$
VSe_2	$NbSe_2$	$TaSe_2$	VTe_2	$NbTe_2$	$TaTe_2$
–	–	$TaSe_3$	–	–	–
–	$NbSe_4$	–	–	$NbTe_4$	$TaTe_4$

Vanádium, Nióbium, Tantál

22.6. táblázat. A vanádium, a nióbium és a tantál halogenidjei⁽¹⁾ (op, fp °C-ban).

Oxidációs állapot	Fluoridok	Kloridok	Bromidok	Jodidok
+5	VF ₅ színtelen op. 19,5°C, fp. 48,3°C	–	–	–
	NbF ₅ fehér op. 79°C, fp. 234°C	NbCl ₅ sárga op. 203°C, fp. 247°C	NbBr ₅ narancs op. 254°C, fp. 360°C	NbI ₅ bronzszínű
	TaF ₅ fehér op. 97°C, fp. 229°C	TaCl ₅ fehér op. 210°C, fp. 233°C	TaBr ₅ halványsárga op. 280°C, fp. 345°C	TaI ₅ fekete op. 496°C, fp. 543°C
+4	VF ₄ zöld (szubl. >150°C)	VCl ₄ vörösbarva op. –26°C, fp. 148°C	VBr ₂ bíborvörös (bomlik –23°C)	–
	NbF ₄ fekete (bomlik >350°C)	NbCl ₄ ibolyásfekete	NbBr ₄ sötétbarva	NbI ₄ sötétszürke op. 503°C
	–	TaCl ₂ fekete	TaBr ₄ sötétkék	TaI ₄
+3	VF ₃ sárgászöld op. 800°C	VCl ₃ vörösesibolya	VBr ₃ szürkésbarva	VI ₃ barnásfekete
	NbF ₃ (?) kék	NbCl ₃ fekete	NbBr ₃ sötétbarva	NbI ₃
	TaF ₃ (?) kék	TaCl ₃ fekete	TaBr ₃	–
–2	VF ₂ kék	VCl ₂ halványzöld (szubl. 910°C)	VBr ₂ narancsosbarva (szubl. 800°C)	VI ₂ vörösesibolya

⁽¹⁾ A Nb és a Ta számos többmagnvú halogenidet képez, melyekben a fém oxidációs száma nem egész szám (lásd a szöveget).

Króm, Molibdén, Volfrám

23.1. táblázat. A 6. csoport elemeinek tulajdonságai.

Tulajdonság	Cr	Mo	W
Rendszám	24	42	74
Természetes izotópok száma	4	7	5
Atomtömeg	51,9961(6)	95,94(1)	183,84(1)
Elektronkonfiguráció	[Ar]3d ⁵ 4s ¹	[Kr]4d ⁵ 5s ¹	[Xe]4f ¹⁴ 5d ⁴ 6s ²
Elektronegativitás	1,6	1,8	1,7
Fémes sugár (<i>N</i> = 12)(pm)	128	139	139
Ionsugár (<i>N</i> = 6)(pm)	VI V IV III II ^(a)	44 59 61 65 69	59 60 62 66 –
Olvadáspont (°C)	1900	1620	3422
Forráspont (°C)	2690	4650	(5500)
Olvadáshő (kJ·mol ⁻¹)	21(±2)	28(±3)	(35)
Párolgáshő (kJ·mol ⁻¹)	342(±6)	590(±21)	824(±21)
Atomizációs hő(cyatomos gáz)(kJ·mol ⁻¹)	397(±3)	664(±13)	849(±13)
Sűrűség (20 °C)(g·cm ⁻³)	7,14	10,28	19,3
Fajlagos ellenállás (20 °C) (μohm·cm)	13	–5	~5

^(a)A sugár függ attól, hogy a Cr(II) kis spinszámú (ks) vagy nagy spinszámú (ns).

Felfedezés: Cr: 1797 Vauquelin

Mo: 1778 Scheele, előállítás: 1792 Hjelm

W: 1781 Scheele és Bergman, előállítás: 1792 Hjelm

Króm, Molibdén, Volfrám

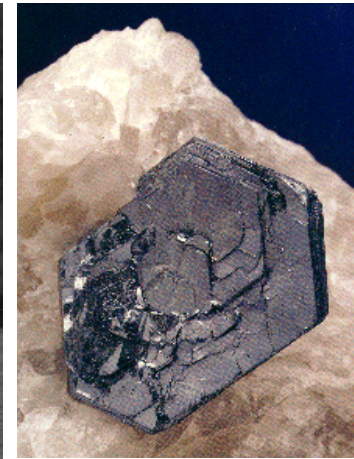
Ásványok

kromit, $(\text{Fe},\text{Mg})\text{Cr}_2\text{O}_4$

krokoit, PbCrO_4

molibdenit, MoS_2 powellit, $\text{Ca}(\text{Mo},\text{W})\text{O}_4$

wulfenit, PbMoO_4

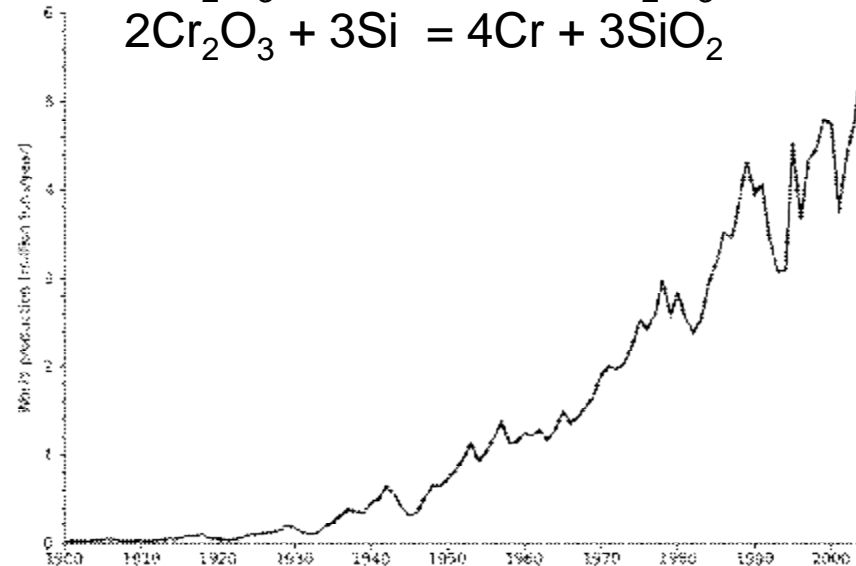
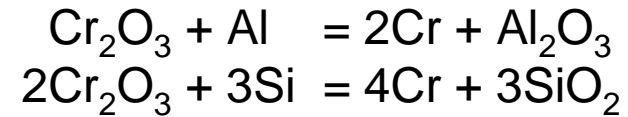
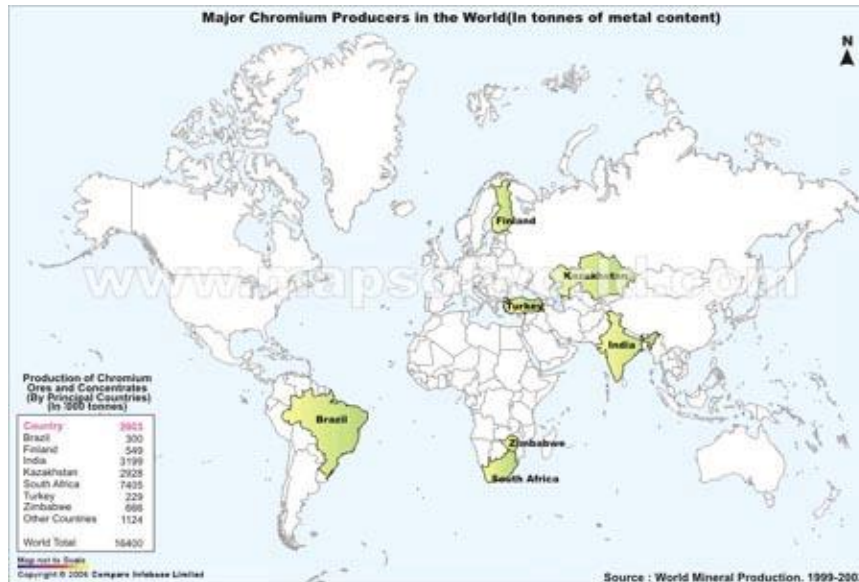
scheelit, CaWO_4

volframit, $(\text{Fe},\text{Mn})\text{WO}_4$

Króm, Molibdén, Volfrám

Krómgyártás

Felhasználás, vegyületek:

Cr: ötvöző (krómacél)

CrO₂: magnószalagok bevonata

Cr₂O₃: s.zöld, polírozó szer

PbCrO₄: korábban festékként (krómsárga)

K₂CrO₄ (kálium-kromát), **K₂Cr₂O₇**(kálium-bikromát): oxidálószer

(NH₄)₂Cr₂O₇: „vulkán”

CrO₃: vörös, erős oxidálószer

Króm, Molibdén, Volfrám

23.3. táblázat. A 6. csoport oxidjai.

Oxidációs állapot	+6	Közbülső	+4	+3
Cr	CrO ₃	Cr ₃ O ₈ , Cr ₂ O ₅ , Cr ₅ O ₁₂ , etc.	CrO ₂	Cr ₂ O ₃
Mo	MoO ₃	Mo ₉ O ₂₆ , Mo ₈ O ₂₃ , Mo ₅ O ₁₄ , Mo ₁₇ O ₄₇ , Mo ₄ O ₁₁	MoO ₂	–
W	WO ₃	W ₄₉ O ₁₁₉ , W ₅₀ O ₁₄₈ , W ₂₀ O ₅₈ , W ₁₈ O ₄₉	WO ₂	–

23.4. táblázat. A 6. csoport halogénidjei (op. °C).

Oxidációs állapot	Fluoridok	Kloridok	Bromidok	Jodidok
+6	CrF ₆ sárga (bomlik > -100°C)	(MoCl ₆) fekete		
	MoF ₆ színtelen (17,1°C) fp. 34°C	WCl ₆ sötétkék (275°C) fp. 346°C	WBr ₆ sötétkék (309°C)	
	WF ₆ színtelen (1,9°C) fp. 17,1°C			
+5	CrF ₅ vörös (34°C) fp. 117°C	MoCl ₅ fekete (194°C) fp. 268°C		
	MoF ₅ sárga (67°C) fp. 213°C	WCl ₅ sötétzöld (242°C) fp. 286°C	WBr ₅ fekete	
	WF ₅ sárga			
+4	CrF ₄ amatisztiholya ⁽⁶⁾	CrCl ₄ (bomlik > 600°C, gázfázis)	CrBr ₄ ?	CrI ₄
	MoF ₄ halványzöld	MoCl ₄ fekete	MoBr ₄ fekete	MoI ₄ ?
	WF ₄ vörösbarna	WCl ₄ fekete	WBr ₄ fekete	WI ₄ ?
+3	CrF ₃ zöld (1404°C)	CrCl ₃ vöröscsíholya (1150°C)	CrBr ₃ nagyon sötétzöld (1130°C)	CrI ₃ nagyon sötétzöld
	MoF ₃ barna (> 600°C)	MoCl ₃ nagyon sötétvörös (1027°C)	MoBr ₃ zöld (977°C)	MoI ₃ fekete (927°C)
		WCl ₃ vörös	WBr ₃ fekete (bomlik > 80°C)	WI ₃
+2	CrF ₂ zöld (894°C)	CrCl ₂ fehér (820°C)	CrBr ₂ fehér (842°C)	CrI ₂ vörösbarna (868°C)
		MoCl ₂ sárga (bomlik > 530°C)	MoBr ₂ sárgásvörös (bomlik > 900°C)	MoI ₂
		WCl ₂ sárga	WBr ₂ sárga	WI ₂ barna

Króm, Molibdén, Volfrám

A világ molibdéngyártása

Felhasználás, vegyületek:

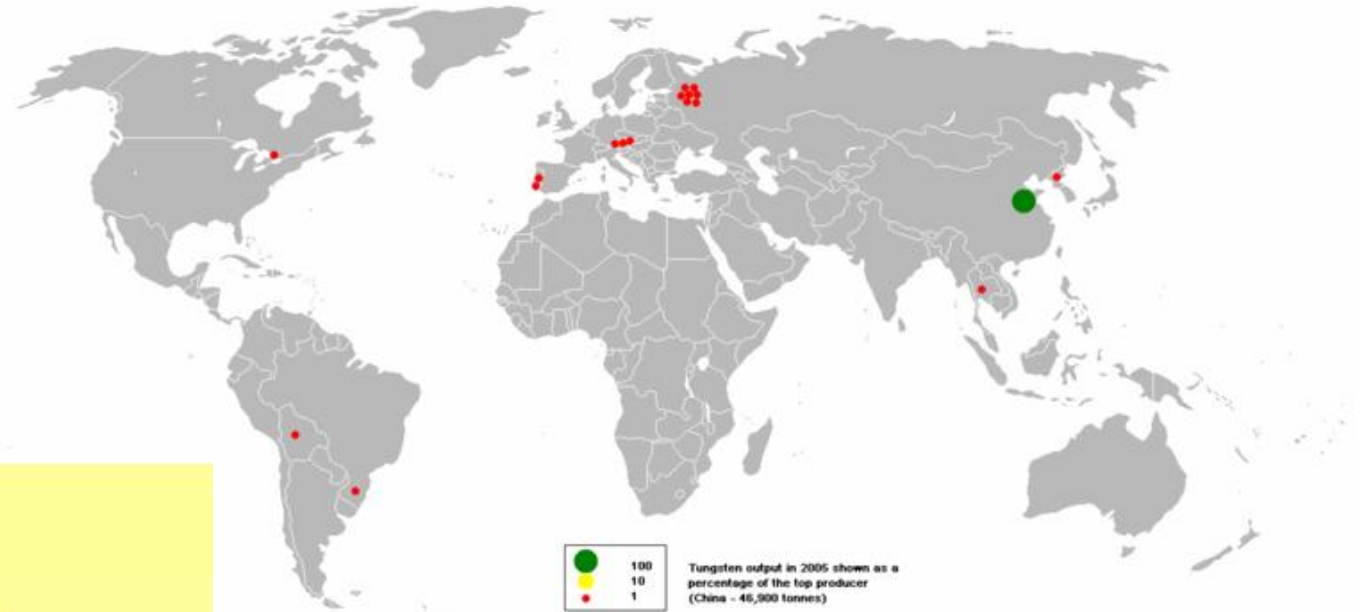
Mo: kis hőtágulása miatt magas hőmérsékleten működő mechanikai alkatrészek

MoS₂: kenőanyag, műanyag adalékanyag (erősebb, puhább műanyag)

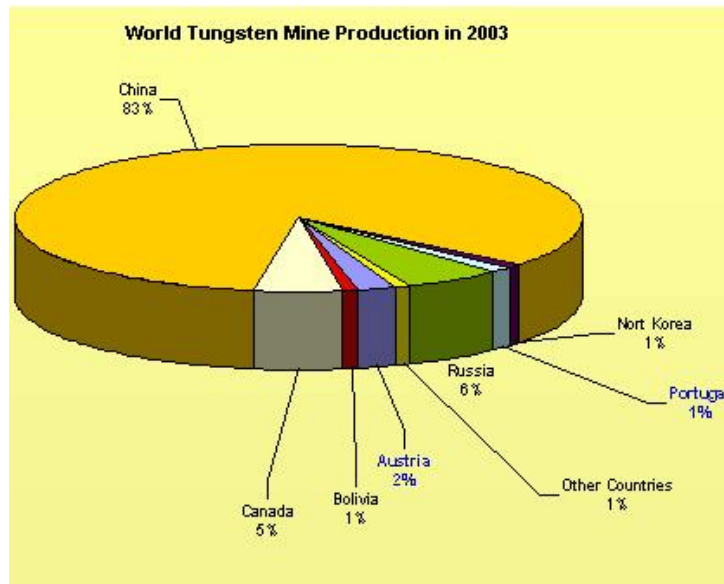
Króm, Molibdén, Volfrám

A világ wolframérc-bányászata

2005

2003

Felhasználás, vegyületek:

W: izzólámpák (magas o.p.), darts (nagy sűrűség)

WC, W₂C: fúróhegyek

Mangán, technécium, rénium

24.1. táblázat. A 7. oszlop elemeinek fontosabb jellemzői.

Tulajdonság	Mn	Tc	Re
Rendszám	25	43	75
Természetes izotópok száma	1	–	2
Atomtömeg	54,93805(1)	98,9063 ^(a)	186,207(1)
Elektronkonfiguráció	[Ar]3d ⁵ 4s ²	[Kr]4d ⁵ 5s ¹	[Xe]4f ¹⁴ 5d ⁵ 6s ²
Elektronegativitás	1,5	1,9	1,9
Fématomsugár (<i>N</i> = 12) (pm)	127	136	137
Ionsugár (pm)	VII 46	56	53
(általában <i>N</i> = 6 , de * <i>N</i> = 4)	VI 25,5*	–	55
	V 33*	60	58
	IV 53	64,5	63
	III 58(ks) [†] , 64,5(ns) [†]	–	–
	II 67	–	–
Olvadáspont (°C)	1244	2200	3180
Forráspont (°C)	2060	4567	(5650)
Olvadáshő (kJ·mol ⁻¹)	(13,4)	23,8	34(±4)
Párolgáshő (kJ·mol ⁻¹)	221(±8)	585	704
Atomizációs hő (kJ·mol ⁻¹)	281(±6)	–	779(±8)
Sűrűség (25 °C, g·cm ⁻³)	7,43	11,5	21,0
Fajlagos ellenállás (20 °C, μohm·cm)	185,0	–	19,3

^(a) Ez az adat a ⁹⁹Tc-ra vonatkozik (*t*_{1/2} = 2,11·10⁵ év). A ⁹⁷Tc (*t*_{1/2} = 2,6·10⁶ év) és ⁹⁸Tc (*t*_{1/2} = 4,2·10⁶ év) esetén az atomtömeg-értékek 96,9064, illetve 97,9072.

[†] (ks = kis spinszámú) (ns = nagy spinszámú)

Felfedezés: Mn: 1774 Scheele

Tc: 1937 Perrier és Segré (név: a görög „mesterséges” szóból)

Re: 1925 Noddack, Tacke és Berg (név: Rajna után)

Mangán, technécium, rénium

Ásványok

piroluzit, MnO_2

hausmannit, Mn_3O_4

rodokrozit, MnCO_3

Felhasználás:

Mn: ötvöző

Mn^{2+} : enzimek kofaktora

MnO_2 : oxidálószer, száraz- és alkálielemek, barna festék

KMnO_4 : oxidálószer, fertőtlenítő

$(\text{C}_5\text{H}_5)\text{Mn}(\text{CO})_3$: benzin-adalékanyag

Tc: gyógyászatban radioaktív nyomjelzés

Re: katalizátorként

Mangán, technécium, rénium

24.4. táblázat. A 7. oszlop oxidjai.

Oxidációs szám	+ 7	+ 6	+ 5	+ 4	+ 3	+ 2
Mn	Mn_2O_7			MnO_2	Mn_2O_3 Mn_3O_4	MnO
Tc	Tc_2O_7	$\text{TcO}_3(?)$		TcO_2		
Re	Re_2O_7	ReO_3	Re_2O_5	ReO_2		

Vas, Ruténium, Ozmium

25.1. táblázat. A vas, a ruténium és az ozmium néhány jellemző adata.

Tulajdonság	Fe	Ru	Os
Rendszám	26	44	76
Természetes izotópok száma	4	7	7
Atomtömeg	55,845(2)	101,07(2)	190,23(3)
Elektronkonfiguráció	[Ar]3d ⁶ 4s ²	[Kr]4d ⁷ 5s ¹	[Xe]4f ¹⁴ 5d ⁶ 6s ²
Elektronegativitás	1,8	2,2	2,2
Fématomsugár ($N = 12$, pm)	126	134	135
Effektív ionsugár (pm)			
VIII	–	36 ^(a)	39 ^(a)
($N = 4$, ha ^(a) ,			
VII	–	38 ^(a)	52,5
egyébként $N = 6$)			
VI	25 ^(a)	–	54,5
V	–	56,5	57,5
IV	58,5	62	63
III	55(ks), 64,5(ns)	68	–
II	61(ks), 78(ns)	–	–
Olvadáspont (°C)	1535	2282(±20)	3045(±30)
Forráspont (°C)	2750	extr. 4050(±100)	extr. 5025(±100)
Olvadáshő (kJ·mol ⁻¹)	13,8	~ 25,5	31,7
Párolgáshő (kJ·mol ⁻¹)	340(±13)	–	738
Atomizációs hő (kJ·mol ⁻¹)	398(±17)	640	791(±13)
Sűrűség (20 °C, g·cm ⁻³)	7,874	12,37	22,59
Fajlagos ellenállás (20 °C, μohm·cm)	9,71	6,71	8,12

^(a) $N = 4$ koordinációs számra vonatkozik; ks – kis spinszámú, ns – nagy spinszámú.

Felfedezés: Ru: 1844 Klaus (név Oroszország [„Ruthenia”] latin neve után)
Os: 1803 Tennant (a görög osme (búz) szóból; OsO₄ miatt)

Vas, Ruténium, Ozmium

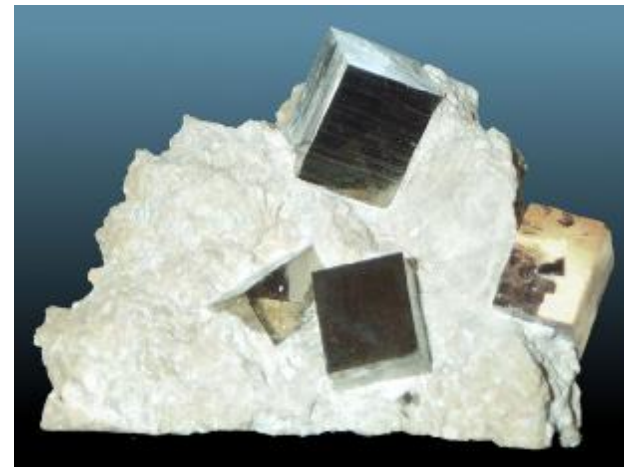
Előfordulás, főbb ásványok

hematit, Fe_2O_3 (vörösvasérc) magnetit, Fe_3O_4 (mágnesvasérc) sziderit, FeCO_3

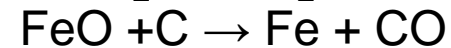
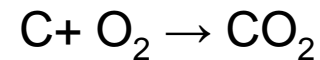
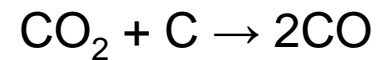
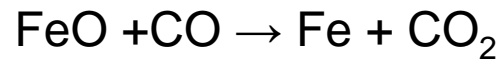
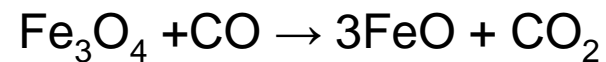
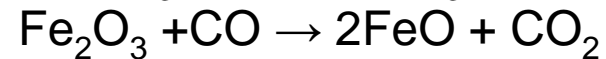
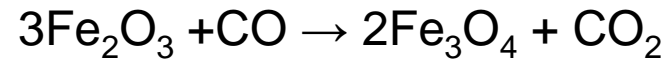
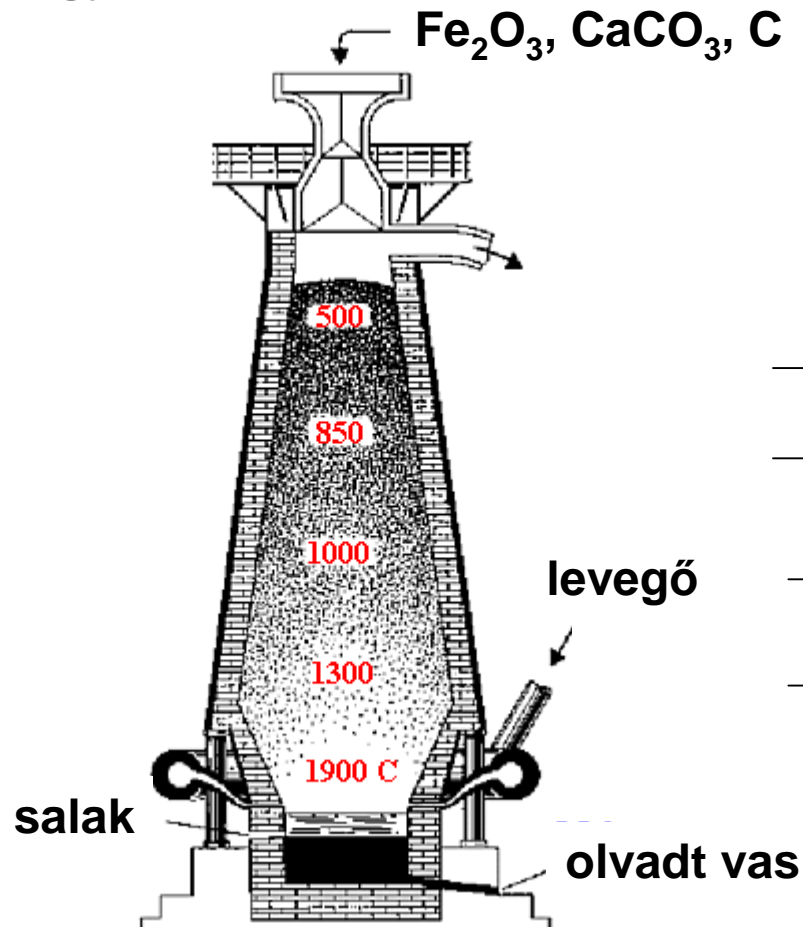
limonit, $2\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$

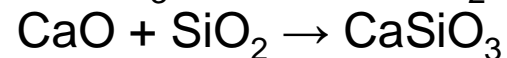
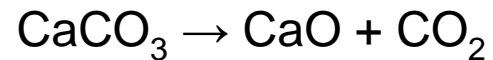
pirit, FeS_2

Vas, Ruténium, Ozmium

Vasgyártás

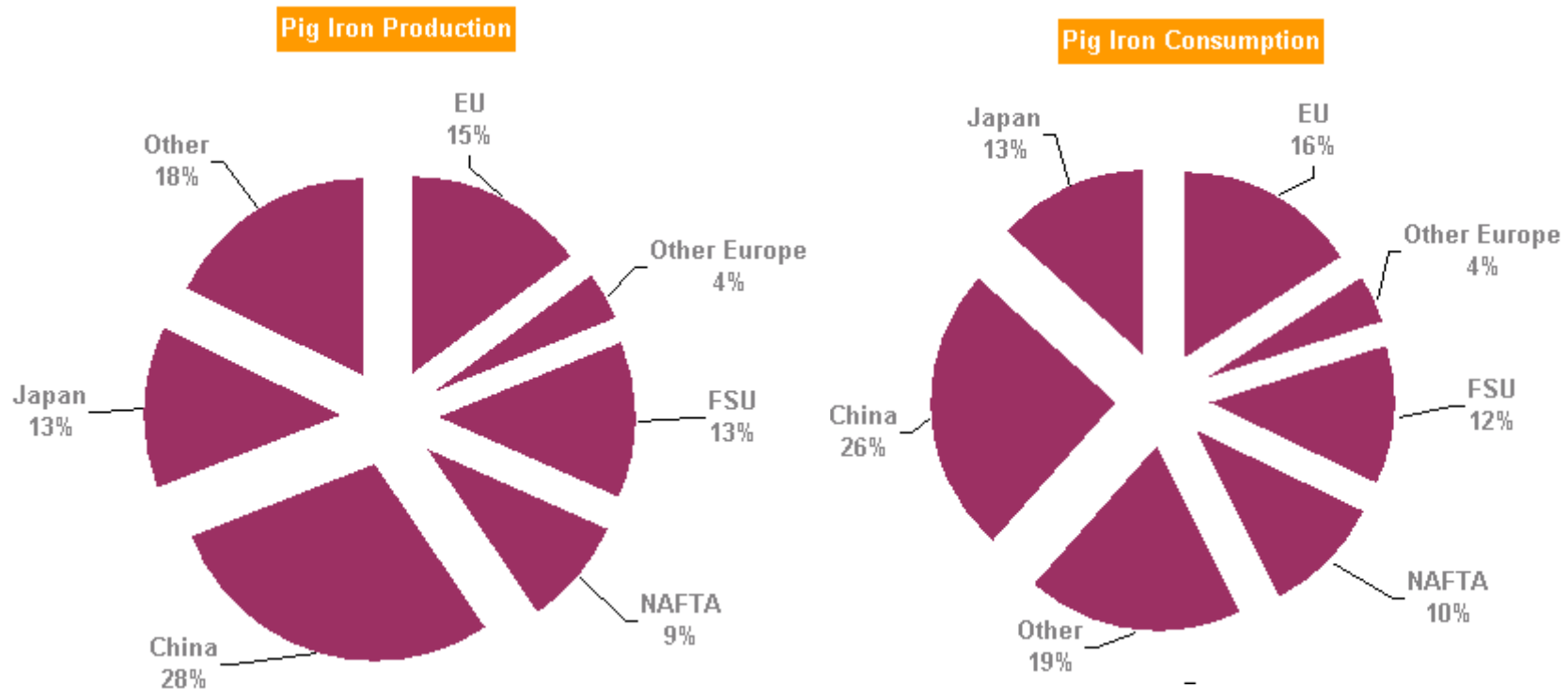

Salakképzés:

Vas, Ruténium, Ozmium

A világ vasgyártása és felhasználása (2002)

Vas, Ruténium, Ozmium

Acélgártás

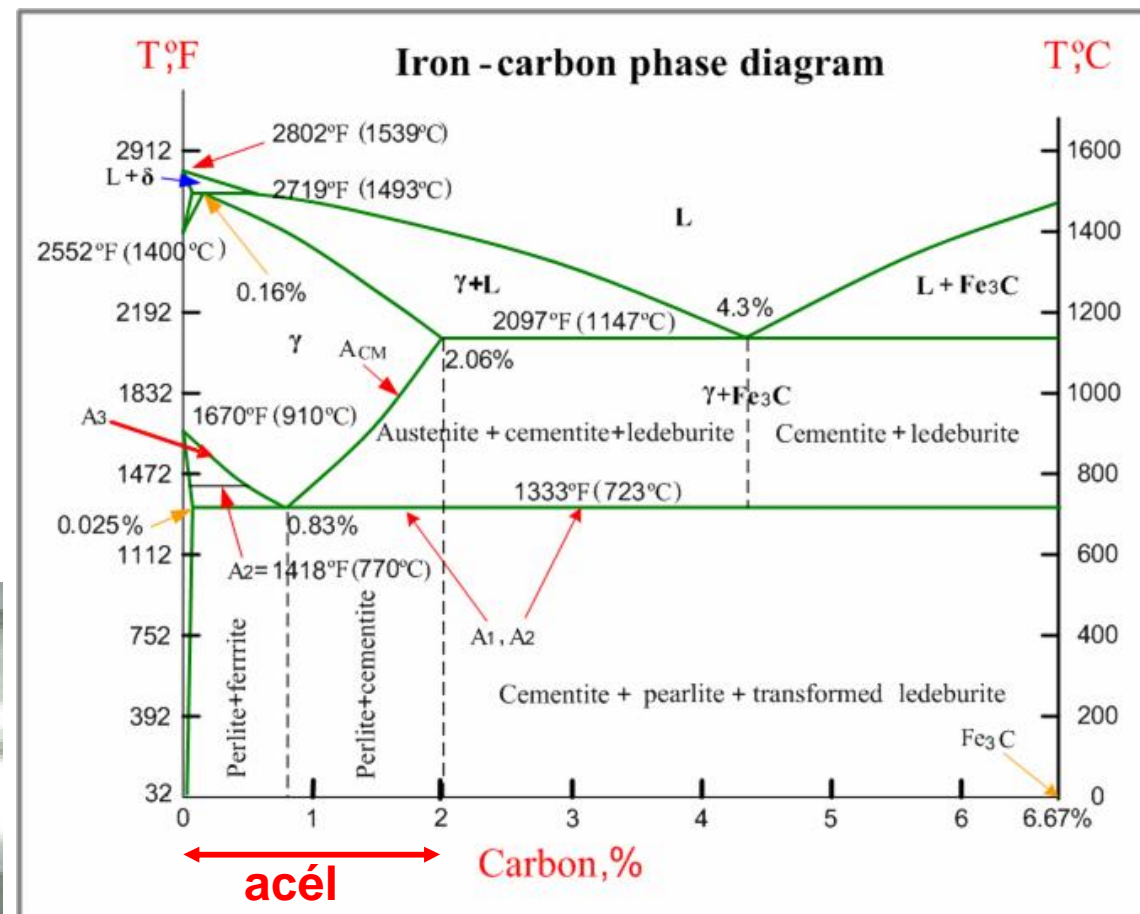

Bessemer-eljárás

C kiegészése O₂-nel

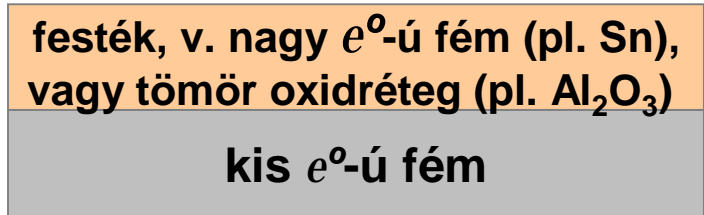
Siemens-Martin-eljárás

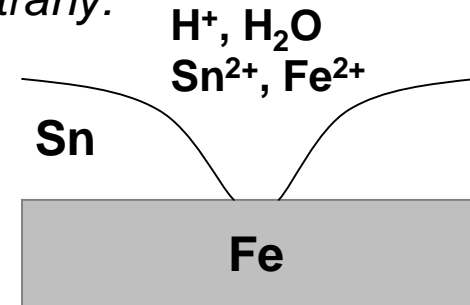
C kiegészése vas-oxiddal (rozsdás vas)

Vas, Ruténium, Ozmium

Passzív korrózióvédelem:

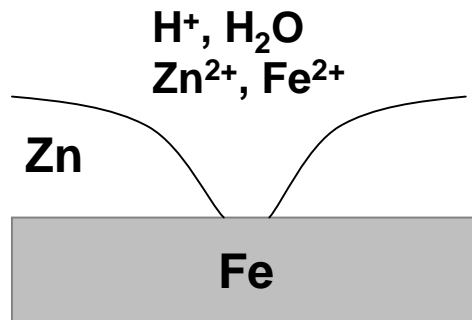
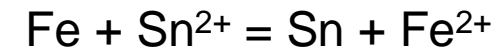

hátrány:

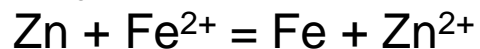

Aktív korrózióvédelem :

helyi elem:

helyi elem:

vaav - potenciál

Fe

belül zinkrúd

Vas, Ruténium, Ozmium

Halogenidek

25.3. A vas, ruténium és ozmium vegyületei

1477

25.6. táblázat. A vas, ruténium és ozmium halogenidjei (olvadáspont, °C).

Oxidációs szám	Fluoridok	Kloridok	Bromidok	Jodidok
+7	OsF ₇ , sárga			
+6	RuF ₆ , sötétbarna (54 °C)			
	OsF ₆ , sárga (33 °C)			
+5	RuF ₅ , sötétzöld (86,5 °C)			
	OsF ₅ , kék (70 °C)	OsCl ₅ , fekete (bomlik > 160 °C)		
+4	RuF ₄ , sárga			
	OsF ₄ , sárga (230 °C)	OsCl ₄ , vörös (fekete módosulat is van)	OsBr ₄ , fekete (bomlik 350 °C)	
+3	FeF ₃ , halványzöld (> 1000 °C)	FeCl ₃ , barnásfekete (306 °C)	FeBr ₃ , vörösbarna (bomlik >200 °C)	FeI ₃ , fekete
	RuF ₃ , sötétbarna (bomlik >650 °C)	RuCl ₃ , fekete (α), sötétbarna (β)	RuBr ₃ , vörösbarna (bomlik >400 °C)	RuI ₃ , fekete
		OsCl ₃ , sötétzöld (bomlik 450 °C)		OsI ₃ , fekete
+2	FeF ₂ , fehér (>1000 °C)	FeCl ₂ , halványsárga (674 °C)	FeBr ₂ , sárgászöld (bomlik 684 °C)	FeI ₂ , szürke
		RuCl ₂ , barna	RuBr ₂ , fekete	RuI ₂ , kék
+1				OsI ₂ , fekete
				OsI, fémes szürke

Vas, Ruténium, Ozmium

Vegyületek, felhasználás:

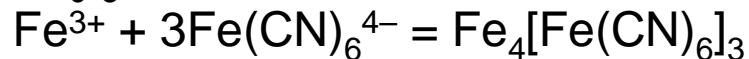
Fe: szerkezeti anyag

FePO₄: műtrágya (Fe²⁺ hemoglobinban)

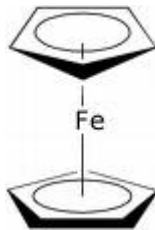
Fe(C₆H₁₁O₇)₂: vas-glükonát: gyógyszer

Fe₃[Fe(CN)₆]₂: Turnbull-kék (festék)

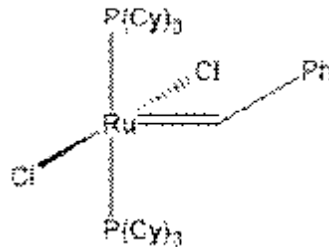
Fe₄[Fe(CN)₆]₃: Berlini-kék (festék)

Fe(C₅H₅)₂: ferrocén: „szendvics-vegyület”: benzin-
adalékanyag, rákellenes
gyógyszerek

Ru: egyes fémorganikus vegyületei katalizátorok
(Grubbs-katalizátorok)

*Robert H. Grubbs, Richard R. Schrock
és Yves Chauvin: 2005: kémiai Nobel-díj*

A.S. Marggraf

Vas, Ruténium, Ozmium

Olefin-metatézis

